

נוסע עובר בשדה התעופה לוד: פרשת 'שאכט בלוד' ומשמעותה

יחיעם ויץ

לזכר הגר הלל, יקירתנו

ב-26 בנובמבר 1951, בשעה שבע בבוקר, הגיע באקראי נוסע לאולם הנוסעים בשדה תעופה. שמו היה היילמאר שאכט (Hjalmar Schacht). הנוסע הזה בא במטוס של SAS – חברת התעופה הסקנדינבית – שטס מקרצ'י שבפקיסטן לקופנהגן, בירת דנמרק, ועצר לחניית ביניים קצרה בשדה התעופה לוד. כוונתו המקורית של שאכט הייתה לטוס במטוס של KLM – חברת התעופה ההולנדית – שהיה אמור לעצור לחניית ביניים בקהיר, אך ברגע האחרון החליף את טיסתו. כך מצא את עצמו באולם הנוסעים בשדה התעופה הבינלאומי של מדינת ישראל. בשהייתו הקצרה הוא שתה כוס תה במסעדה שבבית הנתיבות, שוחח עם כמה אנשים שישבו לידו ואחרי שעה קלה המשיך לדרכו לאירופה.

לכאורה, זהו סיפור טריוויאלי. היום ואף אז, לפני יותר מיובל שנים, אלפי נוסעים עוצרים לחניית ביניים – קצרה או ארוכה – במאות שדות תעופה ברחבי העולם. מדוע הסיפור הזה הוא לא טריוויאלי אלא מעניין, ובמידה רבה מרתק וחשוב? שלוש סיבות לכך. הראשונה היא זהות ה'מבקר' – אדם שכיהן בתפקיד מרכזי בממשל של הרייך השלישי הנאצי. השנייה היא הקשר בין הוויכוח שהתעורר בעקבות 'ביקורו' לבין האווירה ששררה בישראל באותם ימים, בשלהי 1951, לקראת ההכרעה הגורלית על המגעים הישירים של ישראל עם גרמניה המערבית על השילומים, שהפור לגביה נפל בינואר 1952. ויכוח זה הוא הראשון בקורות המדינה, שבו השתמשו בשואה ובדימויה באורח מסיבי. השלישית היא שדרך נושאנו אפשר להבין ולהמחיש שורה ארוכה של

דימויים וסטראוטיפים הקשורים ליחס החברה הישראלית הצעירה לשואת יהודי אירופה – לקורבנותיה ולרוצחיה.¹

א. היילמאר שאכט: סיפור חייו המורכב

מי היה הנוסע הזה ומדוע עוררה שהייתו הקצרה בבית הנתיבות בלוד התרגשות? היילמאר שאכט נולד למשפחה דנית ב-22 בינואר 1877, בטינגלף (Tingleff) שבשזוויג-הולשטיין (Schleswig-Holstein), בצפון גרמניה. בנעוריו שהה בארצות הברית (משפחתו היגרה אליה מפני שאביו היה אזרח אמריקני). כשחזר לגרמניה למד כלכלה ובסיום לימודיו הוכתר בדוקטורט בכלכלה. בנובמבר 1923, בימי שיא האינפלציה המסחררת והמטורפת, שאיימה על קיום המשטר החדש ועל יסודות החברה הגרמנית, מונה לתפקיד מרכזי: 'נציב הרייך לענייני המטבע'. הוא זה שעצר את האינפלציה האסטרונומית.

הצלחתו הפכה אותו לדמות הכלכלית החשובה בגרמניה. הוא רכש את האמון של חוגי ההון והתעשייה, והסימן המובהק לכך היה תפקידו החדש: בדצמבר 1923 מונה לנשיא הבנק המרכזי (Reichsbank). שאכט לקח חלק מרכזי בדיונים על מלוות שמטרתן הייתה לאושש את הכלכלה הגרמנית. בראשית מארס 1930 התפטר מתפקידו, תוך מתיחת ביקורת חריפה על 'ותרנות הממשלה בשאלת הפיצויים' שגרמניה נדרשה לשלם כתוצאה ממלחמת העולם הראשונה. מיד אחרי התפטרותו התקרב למפלגה הנאצית. היה זה שינוי רדיקלי בעמדותיו של מי שהיה ממייסדי המפלגה הדמוקרטית הגרמנית ב-1918. בשלהי 1930 הביע שאכט באורח פומבי את הערצתו למפלגה הנאצית ולמנהיגיה.² עמדתו באה לידי ביטוי בשורת צעדים, כמו תיווך בין בעלי ההון והתעשיינים לבין המפלגה הנאצית. בכך עזר לקידומה ולעלייתה לשלטון, וסייע לביסוסה כמפלגת שלטון. לדוגמה, בפברואר 1933, מיד אחרי מינויו של אדולף היטלר לקנצלר הרייך הוא התרים תעשיינים בכירים. תרומתם, בסך שלושה מיליון מארק, סייעה לגבש את משטרו החדש של היטלר. למרות ששאכט לא היה חבר המפלגה הנאצית הוא תמך בעמדותיה, כמו בצורך לתקן את 'עוולות הסכם ורסאי', צורך שהיה מוסכם על הכול במחנה הימין השמרני שאליו השתייך.³ העובדה שדמות בולטת כשאכט, שמילאה תפקיד כה חשוב בכלכלה של רפובליקת ויימר, עשתה הכול לסייע

1 סיפור 'ביקורו' של שאכט נזכר במקורות הבאים: יהודה קורן, 'כבוד האומה: פרשת שאכט', דבר השבוע, 17.4.1987; תום שגב, המיליון השביעי: הישראלים והשואה, ירושלים 1991, עמ' 173-174; טל פריד, מוסדות היישוב בעקבות פושעי מלחמה נאציים, עבודת גמר לתואר שני, אוניברסיטת חיפה 2002 (להלן: פריד, מוסדות), עמ' 63-78. פריד התייחסה בעבודתה למאמר פובליציסטי שיוצג במאמר זה, מאת צבי אוורבך שפורסם בחרות. עבודתה של פריד נכתבה בהדרכת.

2 Robert S. Wistrich, *Who's Who in the Nazi Germany*, London and New York 1995, pp. 219-221

3 יאן קרשו, היטלר: היברים, 1889-1936, תל-אביב 2003 (להלן: קרשו, היטלר), כרך א, עמ' 380.

לעליית היטלר לשלטון, העניקה למפלגה הנאצית פן של יושרה ומכובדות. לימים נכתב עליו כי 'השלטון הנאצי לא היה מסוגל לעלות בלי הכישורים הגאוניים (Misapplied Genius) של היילמאר שאכט'.⁴

במארס 1933 מונה שאכט שוב לנשיא הרייכסבנק, והפעם בידי הקנצלר החדש, היטלר. ב-1934 מונה לתפקיד נוסף: שר הכלכלה. כך הפך לדמות הכלכלית המרכזית ברייך. הוא כונה 'האשף הכלכלי' ושמו הטוב סייע לו לנהל מגעים עם מדינות רבות כדי להשיג למדינתו אשראי בתנאים נוחים. במאי 1935 מונה שאכט לתפקיד נוסף, שנוצר אז: הממונה הכללי על כלכלת המלחמה. תפקידו היה ליצור תנאים כלכלים שיאפשרו את חימוש הוורמאכט (הצבא הגרמני). אף נטען שהוא היה 'הצאר הכלכלי' (Economic Czar) של הרייך השלישי.⁵ בממשל היטלר היה שאכט גורם ממתן ומרסן. עמדותיו המתונות ודמותו המכובדת העניקו לו מעמד מיוחד בעיני השמרנים הגרמנים: הוא היחיד מקרב חברי הממשלה שהם כיבדו.

גם בשאלה היהודית היה שאכט גורם ממתן. הוא התנגד לרדיקליזציה של המדיניות האנטי-יהודית. הדוגמה המובהקת לכך היא הלחץ שהפעיל על היטלר כדי לעצור את החרם הכלכלי על יהודי גרמניה, שאורגן על ידי המפלגה הנאצית באפריל 1933. הוא טען שהדבר עלול להמיט אסון על הכלכלה הגרמנית.⁶ אין לטעות, הסיבה לצעדיו הייתה פרגמטית בלבד. שאכט תמך בסילוק הדרגתי של היהודים מהכלכלה הגרמנית, אך בלי לנקוט צעדים שעלולים לזעזע את כלכלתה. במהלך שנות השלושים הוא היה מעורב במגעים עם נציגים יהודים, במטרה להוציא מגרמניה חלק מהרכוש היהודי ולזרז את הגירת יהודי גרמניה. בין היתר קיים מגעים בלונדון בינואר 1939, עם ג'ורג רובלי (George Rublee), יושב הראש האמריקני של 'הוועדה הבין-ממשלתית למען הפליטים', על תכנית להגירת 150,000 יהודים מגרמניה, שאמורים היו לעזוב אותה תוך שלוש עד חמש שנים.⁷

בנובמבר 1937 התפטר שאכט מתפקידיו כשר הכלכלה וכמונה הכללי על כלכלת המלחמה, אחרי שאיבד את כוחו ואת השפעתו. במארס 1938 מינה אותו היטלר שוב לנשיא הרייכסבנק ואחרי כמה חודשים, ב-20 בינואר 1939, הודח מתפקידו. לאחר מכן כיהן כשר בלי תיק, תפקיד נטול תוכן ומשמעות, עד ינואר 1943. עוד בתקופה שהיה נשיא הרייכסבנק נוצרו קשרים בינו לבין חוגי האופוזיציה לדרכו של היטלר, בראשות

4 Joseph E. Persico, *Nuremberg: Infamy on Trial*, New-York 1995, p.399 (להלן: פרסיקו, נירנברג).

5 Nicholas Balabkins, *West Germany Reparations to Israel*, New Brunswick 1971, p. 8

6 קרשו, היטלר, עמ' 400.

7 ראו, Yehuda Bauer, *Jews for Sale: Nazi-Jewish Negotiations, 1933-1945*, New Haven and London 1994, pp. 31-39

קרל גרלדר (Carl Goerdeler)⁸. בימי המלחמה גברו פקפוקיו, אך קשריו בפועל עם החוגים האלה היו רופפים ומסויגים. קשרים אלה הביאו לכך שב-29 ביולי 1944, ימים אחדים אחרי הניסיון הכושל לרצוח את היטלר, הוא נעצר. שאכט נשלח למחנה הריכוז ריונסברוק (Ravensbrueck) ואחר כך לפלוסנבורג (Flossenburg), ובאפריל 1945 שוחרר בידי חיילי הצבא האמריקני.

למרות שנעצר על ידי המשטר הנאצי, הוחלט להעמידו כנאשם בבית הדין הצבאי הבינלאומי בנירנברג בעוון מעורבות בהכנות גרמניה למלחמה. שאכט הורשע בשני סעיפים מתוך ארבעת סעיפי האישום במשפט: 'לקיחת חלק בקנוניה להתפרצות לפרוץ המלחמה' ו'לקיחת חלק בהכנות למלחמה'.⁹ בחודשי המשפט הארוכים שידר מסר ברור: העובדה שהוא – אדם שנעצר בידי המשטר הנאצי ושהה במחנות ריכוז – נמצא בבית המשפט כנאשם, תמוהה ואף מבישה. למרטיץ גילברט, הפסיכולוג של המשפט, אמר באורח נחרץ: 'אינני מבין כלל מדוע הואשמתו!¹⁰ בימי המשפט התאמץ שאכט להציג את עצמו כדמות שונה לחלוטין משאר הנאשמים, כמי 'שמנסה להתרחק מהזוהמה שנוצרה על ידי עמיתיו לספסלי הנאשמים'. בספרו כתב שאכט דברים מאופקים, שמהם עלתה תחושתו כי הוא זכאי וחרף מפשע:

יכולתי לענות על שני ההאשמות במצפון שקט. עברתי את כל ההוכחות הרבות שקיימות – מעולם לא לקחתי חלק בהכנות למלחמה ובניגוד לזה – שאפתי למנוע אותה. מאותה שעה ידעתי שלפי החוק והצדק [...] ולפי כללי נירנברג התוצאה ההכרחית היא זיכוי מלא. למזלי הגדול, אמונתי הוצדקה.¹¹

למרות דבריו הנחרצים, הוא זוכה על חוט השערה. בדיוני השופטים שנערכו במהלך ספטמבר 1946, החליטו שנים מהם לזכותו בדין והשניים האחרים להרשיעו. התיקו הזה הציל אותו מעונש, ודאי מחבל התלייה.¹² העובדה שנעצר בשעתו בידי הנאצים כנראה הצילה אותו. שאכט כתב: 'זיכויי על ידי בית המשפט הבינלאומי הוא דבר היסטורי.

8 גרלדר היה המנהיג האזרחי של המחתרת הגרמנית נגד היטלר. הוא נתפס, נשפט והוצא להורג ב-2.2.1945.

9 Hjalmar Schacht, *Confessions of 'The Old Wizard'*, Boston 1956, p. 405 (להלן: שאכט, וידויים). שני הסעיפים הנוספים היו 'לקיחת חלק בפשעים בתקופת המלחמה' ו'לקיחת חלק בפשעים נגד האנושות'.

10 ג'מ גילברט, יומן נירנברג, תל-אביב 1986, עמ' 14.

11 שאכט, וידויים, עמ' 405.

12 פרסיקו, נירנברג, עמ' 399. העיתון היחיד בארץ שהתייחס לכך היה העולם הזה. נכתב בו: 'בית הדין בנירנברג היה מחולק – הרוסי והאמריקאי דנו אותו לחובה, האנגלי והצרפתי זיכוהו. לפי הפרוצדורה המוסכמת היה פירוש הדבר זיכוי'. 'פושעי מלחמה, הלויתן לא נלכד ברשת', העולם הזה, 29.11.1951.

העולם כולו בדק את חפותי על ידי ערכאה משפטית שלא הייתה חמורה ממנה.¹³ אחרי זיכוי הוא הועבר לידי בית המשפט לדה-נאציפקציה בעיר שטוטגרט, שדן אותו לשימונה שנות מאסר בעוון 'עבירות חמורות' (Major Offender). שאכט ערער בבית משפט בלודוויגסבורג (Ludwigsburg), שזיכה אותו. בסתיו 1948 שוחרר, וכך כתב בזיכרונותיו: 'ב-2 בספטמבר 1948 השתחררתי במחנה לודוויגסבורג ובכיסוי 2.5 מרקס גרמנים'.¹⁴ בנובמבר 1950 טוהר באופן מוחלט מכל אשמה. אחרי שחרורו בנה קריירה שנייה ומשגשגת, והוא אז בן יותר משבעים. שאכט החל ליעץ למדינות מתפתחות – כמו ברזיל ואינדונזיה – בנושאים פיננסיים. מעשיו באותו עידן שני בחייו עוררו הדים בינלאומיים. כתבה גדולה עליו, שהתפרסמה בכמה העיתונאית הבולטת בעולם, המוסף של יום ראשון ב-*New York Times*, התייחסה לשני צדדים באופיו ובחייו. מצד אחד, הוא אדם 'נכלולי' (wily) וחמקני (elusive), אך למרות זאת יש בו קו בולט, שעיקרו 'ערנות' (animation) ואף 'קסם' (charm). במהלך חייו אחרי המלחמה אפשר לאתר את שני הצדדים. מחד גיסא הוא היה דמות בולטת במשפטי נירנברג ואחר כך במשפט הדה-נאציפקציה, עובדה שהכתימה (taint) את שמו הטוב ואת המוניטין שלו. מאידך גיסא הוא הוצף בהזמנות מקצווי העולם: מדינות רבות היו מעוניינות לשמוע את העצות של 'האשף הכלכלי' (Financial Wizard). במסגרת עיסוקיו הוא ייעץ למדינות במזרח התיכון – איראן, מצרים וסוריה.¹⁵ ייעוץ זה השפיע על עמדתו בוויכוח על השילומים לישראל, שהתעורר בגרמניה. מדינות ערב יצרו קשרים עם חוגי הימין הרדיקלי ועמו כדי לבלום את האישור הגרמני להסכם השילומים, לקראת הדיון בבונדסראט (Bundsrat) בנושא. הוא הדגיש שממשלת בון חתמה על ההסכם בגלל לחצן של מעצמות המערב, טענה שהציג בביקורו בדמשק בדצמבר 1952.¹⁶

ב. 'פרשת שאכט' בעיתונות הערב

'פרשת שאכט' נוצרה במקרה. ביום ה'ביקור' הגיעו שלושה עיתונאים מוקדם בבוקר לשדה התעופה כדי לראיין את הלורד גלונקונר, יושב ראש מפעל האשלג, שבא לארץ לדיונים עם חברי ועדת השרים המיוחדת שעסקה בעתידו של המפעל בסדום.¹⁷ השלושה היו תדי לויטה ממעריב, יוחנן גולדברג (כידון) מדבר ואריה וולנשטיין,

13 שאכט, וידויים, עמ' 441.

14 שם, עמ' 449.

15 Allan Dreyfuss, 'Again Schacht Comes Out on Top', *New York Times*, 2.11.1952

16 ראו, בלבקינס, עמ' 148; Niels Hansen, *Aus dem Schatten der Katastrophe: Die deutsch-israelischen Beziehungen in der Aere Kondrad Adenauer and David Ben-Gurion*, Duesseldorf 2002, pp. 296, 300-301

17 קורן, 'כבוד האומה: פרשת שאכט', דבר השבוע, 17.4.1987.

נציג (Untied Press) U.P.¹⁸. השלושה ראו את שאכט באקראי וכך הפרשה התחילה להתגלגל.

מי שהפכו את הסיפור הזה לסנסציה פוליטית ולסיפור עיתונאי מהדהד היו לויטה ועיתונו, מעריב. הוא ראיין את שאכט בעת שהייתו הקצרה בשדה התעופה וצלם העיתון, שהיה עמו, צילם אותו. מעריב הקדיש לסיפור חלק גדול מעמודו הראשון שהתפרסם באותו יום (כידוע, באותם ימים התפרסמו עיתוני הערב בשעות הצהריים). הכותרת הראשית בישרה באותיות קידוש לבנה: 'ד"ר שאכט, יועץ היטלר, שהה בישראל'. ליד הכתבה התפרסם צילום שתחתיו נכתב: 'היאלמר שאכט בשדה בתעופה לוד'. תת הכותרת התייחסה לשאלת השילומים, שעמדה אז במוקד העניין הציבורי: 'מצהיר בלוד: "גרמניה לא תוכל לשלם פיצויים גם אם תרצה"'.¹⁹ המטרה המקורית של הסיקור העיתונאי כמעט הודחקה. ידיעה קצרה על בואו לארץ של יושב ראש חברת האשלג התפרסמה בעמוד האחרון של גיליון העיתון.

יחסו הבסיסי של מעריב לסיפור היה עיתונאי, ולא פוליטי או מורלי. הוא כנראה ראה בו 'סקופ' – סיפור עיתונאי עסיסי. בידעה נכתב שד"ר היילמאר שאכט, 'מומחה הכספים הגרמני ואיש סודו של היטלר', הופיע על אדמת ישראל בלוויית אשתו, הצעירה ממנו בשלושים שנה.²⁰ הוא היה בדרכו מאינדונזיה לגרמניה, וכעת 'חוזר לביתו שליך המבורג'. שאכט שהה באינדונזיה שלושה חודשים כדי לבדוק את המצב הכלכלי והפיננסי של המדינה, לבקשת הממשלה המקומית. הוא נסע למזרח הרחוק ליעץ, מאחר שממשלת בון לא מוכנה להעסיק אותו בגלל עברו. על חייו הנוכחיים אמר שאכט דברים נחרצים: 'אני איש חופשי [...] אני ממשין בחיי הפרטיים [...] אינני מתכוון לפרסם ספר ואינני כותב שירים'.²¹

על תגובות הקהל ששהה באולם בית הנתיבות נכתב: 'בואו של ד"ר שאכט עורר סנסציה גדולה בשדה התעופה. אנשים רבים התרכזו סביבו תוך הבעת פליאה "זה שאכט"'. הוא עצמו 'לאחר שיחה עם עיתונאים ולאחר שצולם,²² התעניין במתרחש סביבו ושאל על תוצרת ישראל – מזכרות בחנות של שדה התעופה – אך לא קנה שום דבר'. אחרי שעה קלה 'המשיך בדרכו לגרמניה'. הדרכון שהיה בידיו, הודגש בכתבה, לא היה גרמני, אלא דרכון שהוצא על ידי שלטונות הכיבוש, 'אותו דרכון שבידי העולים היהודים מגרמניה'.

18 תודתי למרדכי נאור על המידע לגבי אריה וולנשטיין.

19 מעריב, 26.11.1951. על ה'ביקור' ראו, פריד, מוסדות, עמ' 68-69.

20 שאכט, שנולד ב-1877, היה אז בן 74. רעייתו, ננסי ווגלר (Nanci Vogler), הייתה אשתו השנייה.

21 הפרט הזה איננו מדויק. הוא כתב זיכרונות.

22 כנראה על ידי צלם מעריב. הצילום הזה פורסם אך ורק במעריב.

עיקר הכתבה היה ראיון עם ד"ר שאכט בנושאים שונים. הנושא הראשון היה שאלת השילומים העתידיים מגרמניה. לויטה שאל אם 'לפי דעתו יש ברצונה ובאפשרותה של גרמניה לשלם שילומים או פיצויים לישראל'. תשובת שאכט הייתה שזה 'תלוי בכך אם יהיה באפשרותנו לשלם. בעבר לא סירבנו לפרוע התחייבות כספיות'. הנושא השני, שהיה עדין מבחינתו, נגע ליחסיו עם היטלר. שאכט ענה בקצרה: 'שתפתי פעולה עם היטלר עד אשר החליט לפתוח במלחמה ואז עזבתי'. על השאלה אם ביקר בגרמניה המזרחית השיב שאינו מתכוון לבקר בה. 'הרוסים לא סובלים אותי, אני הרי אנטי-קומוניסט מובהק', הסביר. נושא נוסף שעלה היה דעתו על מדינת ישראל. שהייתה הקצרה הייתה ביקורו הראשון בה ולפי מראה עיניו בשדה התעופה ולפי הדברים שקרא בעיתונים הסיק מסקנה מעודדת: 'יש אצלכם התקדמות עצומה [...] [ו]הארץ זו תמשיך להתפתח'.²³

בנוסף לתיאור הנרחב, פורסמה באותו עיתון כתבה שעסקה בסוגיה מדוע שאכט לא נעצר לפי 'החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם'. הצגת השאלה הפכה את שאכט ממושא של ידיעה סנסציונית לפושע מבוקש. קצין בכיר ממשטרת החופים והגבולות השיב ששמו לא היה 'ברשימה של פושעי מלחמה המבוקשים ע"י הממשלה'; ו'שאינן כלל רשימה כזו'. לתהייה מדוע נתנו לו לצאת מהמטוס ולהגיע לאולם הנוסעים ענה כי זה למעלה משנתיים עוצרים בלוד אזרחים גרמנים לשהייה קצרה 'ללא כול התנגדות מצד שלטונות ישראל'. אסור להורות להם לא לרדת מהמטוס מאחר שזה מנוגד לחוקי התעופה הבינלאומית, הבהיר הקצין.²⁴

גם עיתון הערב השני, ידיעות אחרונות, התייחס לסיפור, אך באורח שונה לגמרי. אף שם פורסם ה'ביקור' בעמוד הראשון של הגיליון – אך בפחות בולטות ואריכות. ההבדל בין שתי הידיעות לא היה בממדים אלא ביחס לסיפור. בשעה שמעריב ראה בו 'סקופ' עיתונאי מן המעלה הראשונה, מצא בו ידיעות אחרונות בעיקר עלבון לאומי. ידיעות אחרונות לא הדגיש את פרטי הסיפור אלא את המסקנות הקשות ואף המחרידות, מבחינת העיתון, שעלו ממנו. שאכט הוגדר כ'גרמני שהיה "הקוסם הפיננסי", הידוע לשמצה'. במשך מחצית השעה הוא הסתובב בבניין הראשי של שדה התעופה בלוד, 'כשהעוברים הקבועים במקום רותחים ממש מכעס'. כן צוין שלפי הנוהג המקובל יש רשות 'לכל נוסע בטרנזיט לרדת בעת חניית המטוס', אך מדובר בנוסע מיוחד ולא בנוסע רגיל, כי 'הרי ד"ר שאכט איננו כ"כל נוסע' עובר דרך, אלא מראשי אבות הטומאה של גרמניה'. בהמשך תוארה התנהגותו בזמן שהייתו הקצרה:

23 מעריב, 26.11.1951.

24 'המשטרה מסבירה מדוע לא נעצר', מעריב, 27.11.1951.

ד"ר שאכט לא התיישב אפילו לשולחן במסעדה כפי שעשו הנוסעים האחרים, אלא הסתובב בין המוני הישראלים שבאולם הכניסה של הבניין המרכזי, ולא עברו דקות ספורות וכבר עטו עיתונאים עבריים עליו כדי לשמוע את דעתו על בעיות תשלום פיצויים ע"י גרמניה בכלל וליהודים בפרט [...].

מכאן הוסקה המסקנה: 'כנראה שהמפלצת הנאצית יודעת את נפש היהודים'. על יחסיו עם היטלר נכתב: 'אמנם שיתף עם היטלר במשך שנים אחרות, אך נסתלק כשפרצה המלחמה. אכן, כבשה תמימה, הרוחצת בניקיון כפיה [...]'. הידיעה הסתיימה במשפט שקשר בין שהייתו של שאכט לבין הוויכוח על השילומים מגרמניה: 'עכשיו חוזר שאכט לגרמניה וודאי יוכל לבשר לממשלת בון, כי – לא נורא. היהודים כבר שכחו והראייה – שניצלו את ההזדמנות שהותו בשדה התעופה בלוד והקדימו לשוחח איתו ואפשר לקנותם בהבטחות'.²⁵

בימים הבאים פורסמו בידיעות אחרונות שני מאמרים נוספים שביטאו את יחסו השלילי של העיתון ל'ביקור' ולדרך הסיקור העיתונאי של העיתון המתחרה. המאמר הראשון היה מאמר המערכת שהוקדש כולו לפרשה ונכתב על ידי העורך, ד"ר הרצל רוזנבלום.²⁶ המאמר, שכותרתו מעידה על עמדתו – 'גועל נפש' – דן בשאכט ובהתנהגות הרשויות בשדה התעופה. שאכט תואר כך:

נאצי ממש, ועוד איזה נאצי! חבר ממשלת אדולף היטלר בבושטו ובעצמו, לא חבר ממשלתו, אלא אחד מגדולי פושעים, מאלה שישבו על ספסל הנאשמים בנירנברג כשלימינו יוליוס שטרייכר ולשמאלו – תליין ההמונים פראנק,²⁷ ולא סתם פושע שטרייכריאני, אלא פושע שהגרמנים הכירוהו כפושע (נידון לשמונה שנות עבודת פרך על-ידי בית הדין הגרמני [!] לדינאציפיקציה) – היאלמר שאכט, הידוע לחרפה.²⁸

הנוסע הזה לא בא ללוד בעילום שם או בהיחבא. חלילה: להפך, בגילוי ובראש מורם. כששמו מתנוסס לתהילה בידיהם של קציני המכס בלוד

25 'הילמר שאכט – בלוד: "הקוסם הכלכלי" בשיחת רעים עם היהודים', ידיעות אחרונות, 26.11.1951. אין שם מחבר.

26 ידיעות אחרונות, 27.11.1951. הרוב הגדול של מאמרי המערכת בעיתון התייחסו ליותר מנושא אחד ואילו הפעם כול מאמר המערכת התייחס אך ורק לנושא הזה.

27 יוליוס שטרייכר (Julius Streicher) היה העורך של העיתון האנטישמי *Der Stürmer*. נידון למוות בנירנברג ונתלה. הנס פראנק (Hans Frank) היה 'המושל הכללי' של 'המינהל הכללי' בפולין. נידון למוות בנירנברג ונתלה.

28 המאמר לא ציין את העובדה ששאכט זוכה במשפט נירנברג ובערכאה שנייה במשפטי דנאציפיקציה.

ושוטריו, הגיע האורח הזה אלינו. והוא לא נשאר יושב במטוס, [ב]שעה
 שזה חנה אצלנו, אלא – יצא לו ברחבות וגאון אל אדמת לוד ולמזוננה!
 ושלטונות לוד היו הפעם לא שלטונות נכריים, ש"האינטליג'נס" הזר
 והעוין חולש עליהם, אלא היו אלה הפעם שלטונות ישראלים, יהודיים
 שהורכבו מאותם ה"צעקנים" התל-אביבים, שגעשו בעניין קאוקג'י...
 ומה עשו הללו לאורח? חייכו והצדיעו לפניו!

לנוכח תיאור זה הוצגה השאלה: 'מי אחראי לבושה הזאת?' (המילה 'מחדל' לא
 הייתה שגורה אז). התשובה הטילה את האחריות על כמה גורמים. הגורם הראשון היה
 'המדיניות הכללית והאווירה הכללית ששררה במדינתנו שמאשימות את הקורבנות
 הקטנים ומאפשרים לרוצחים הגדולים להתחמק מהדין ומהעונש'. בשעה שהם תופסים
 את 'דגי הרקק הקטנים והאומללים', הרוצחים, שכוננו על ידי המחבר 'לויטני האש' או
 'רבני האש', 'מטיילים להם להנאתם בארצנו ומעניקים "ראיונות" לאנשיה, בציינם
 ביומנו של לוד: "תודה בעד קבלת הפנים הנלבבת!"' הגורם השני היה תחושת
 ההפקרות ששררה בקרב הציבור הישראלי. תוך התייחסות ל'ביקור' עצמו ולראיון
 העיתונאי שקיים עיתונאי ממעריב, נכתבו הדברים הבאים, שהיה בהם אבק קנאה:

כי אם יהודי, שדם יהודי נוזל בעורקיו, מסוגל לגשת לאותו החבר של
 שטרייכר וגבלס, ולבקש את ה"אוטוגראף" שלו; אם יהודי, שמתפרנס
 מיהודים כבעל המזנון בלוד, מסוגל לחייך [...] בפני אותו ההיטלריאני,
 שאולי אשם ברצח אימו, ולבקש ממנו איזו "הקדשה באלבום" למזכרת;
 ומה שעוד יותר גרוע מזה – אם עיתונאי יהודי, נציג דעת הקהל
 היהודית, המתיימר לדבר בשם העלון "הנפוץ ביותר במדינה", גם הוא
 מצטרף לחייכנים הגועליים הללו, ומסתער על שאכט, ומצטלם עימו,
 ומעמיד את הזוג הזה, צמד-חמד זה, שלו ושל אותו הנאצי, לראווה מעל
 פני העמוד הראשון בעיתונו. [...] אין עוד בארץ הזאת לא גאוה, לא
 כבוד, לא לאומיות ולא אתיקה.

המאמר הסתיים במשפט שהעיד על תיעובו העמוק של רוזנבלום לא רק לשאכט
 אלא גם לעיתון המתחרה: 'וצודקים אלה, המעקמים את פניהם למראה "עיתונאים"
 יהודיים [...]'.²⁹ למחרת פרסם ידיעות אחרונות מאמר נוסף. המחבר, שהיה כנראה
 בשדה התעופה בעת ה'ביקור', תיאר את מהלך האירועים ה'אמיתיים' שאירעו בבית

29 ידיעות אחרונות, 27.11.1951. היריבות בין העיתונים נבעה מנסיבות הקמת מעריב: בראשית 1948
 רוב עיתונאי ידיעות אחרונות, בהנהגת עזריאל קרליבך, עורך העיתון, עזבו והקימו עיתון מתחרה,
 ידיעות מעריב. הגיליון הראשון של העיתון החדש התפרסם ב-15 בפברואר 1948. בספטמבר 1948
 שונה שמו מידיעות מעריב למעריב.

הנתיבות. הוא הדגיש שתי נקודות. הראשונה הוצגה גם בכתבה שפורסמה ביום ה'ביקור': 'עמדתי מן הצד וראיתי בפירוש שהפושע נהנה מפניית עיתונאים עבריים אליו [...] הוא הצטחק אפילו ומבעד למשקפיו הבריקו עיניו בלגלגנות נסתרת'. הנקודה השנייה מורלית – קו שהעיתון נשא ברמה: 'הוספתי כי לדעתי אסור שעיתונאי עברי יגש אליו לשוחח איתו'.³⁰

ג. הפרשה בדיוני הכנסת

ביום שבו פורסם הסיפור בעיתוני הערב הוא הפך מסנסציה עיתונאית לפרשה פוליטית. אחר הצהריים, שעות ספורות לאחר פרסום הידיעה, העלה אותה חבר הכנסת אריה בן-אליעזר מתנועת חרות במליאת הכנסת. ישיבת הכנסת שהתקיימה ב-26 בנובמבר החלה בנימה חגיגית. יושב ראש הכנסת, יוסף שפרינצק, הודיע למליאה 'שאתמול [...] בשעה 12 בצהריים, מסר נשיא המדינה, בהתאם לחוק, את הצהרת האמונים'. אחרי הודעתו הייתה אמורה המליאה לדון ב'חוק לפיקוח על מטבע-חוץ, תשי"ב – 1951'. לפני תחילת הדיון התפרץ בן-אליעזר וביקש את רשות הדיבור כדי להציג את 'פרשת שאכט'.

בן-אליעזר תיאר את הפרשה כמזימה וכפשע. הוא דרש מנציג הממשלה להסביר 'את המאורע המזעזע שקרה היום על אדמת ישראל, שאחד מהאדריכלים של רצח עמנו, היא למר שאכט, ירד היום בלוד בלי שייאסר לפי החוק הקיים במדינת-ישראל, הדורש להעמיד למשפט פושעי מלחמה ורוצחי עם וגזע'. בהמשך העלה שורת שאלות כדי להדגיש את חומרת המאורע:

איך קרה הדבר, שאנו לא ידענו שהרוצח בא? איך קרה הדבר, שהוא בא ולא נאסר? איך קרה הדבר, שלא נמצא קצין במקום שידע על החוק הזה ולא אסר את הרוצח? איך קרה הדבר שהוא יצא מעל אדמת ישראל מעל אדמת ישראל חי וצלמים עבריים צילמו אותו,³¹ ולא במצלמת פרבלום?³²

אחרי יומיים, ב-28 בנובמבר, נדון 'ביקור' שאכט בכנסת, בעקבות מכתבו של חבר הכנסת ד"ר יוחנן בדר, מראשי סיעת חרות לכנסת, ליושב ראש הכנסת, שבו דרש להעמיד את הנושא מיד על סדר יומה של המליאה.³³ הנושא הועלה במסגרת הצעות לסדר היום, בישיבה שהייתה עמוסה לעייפה. העניין המרכזי בה היה שביתת הימאים,

30 אשר נהור, 'מה קרה בעצם בלוד?', ידיעות אחרונות, 28.11.1951.

31 הוא התכוון לצילום שהתפרסם בעמוד הראשון של מעריב.

32 פרוטוקול ישיבת הכנסת, 26.11.1951, דברי הכנסת, כרך 10, עמ' 445. לדיוני הכנסת בנושא ראו, פריד, מוסדות, עמ' 70-74.

33 'מתי תשיב הממשלה בעניין שאכט?', הארץ, 28.11.1951.

שעמדה אז בלב סדר היום הציבורי.³⁴ סוגיית שאכט הייתה עוד אחד מהעניינים שנדונו במליאה, אחד משורה ארוכה. בדר, שנהג 'לתבל את דבריו בהומור עוקצני ובסרקאזאם', היה הפעם 'נרגש ורוטט כולו בשעה שתיאר את חלקו של הנאצי ברדיפות היהודים'.³⁵ הוא פתח את דבריו בטענה שהפרשה חיללה את 'הכבוד הלאומי'. אחר כך תיאר את הסיפור תוך הטחת דברים קשים, שהתבססו על מצג שווא של העובדות. עיקרו היה טענה כי שלטונות ישראל ידעו מלכתחילה ששאכט אמור להגיע לישראל. בדר אמר שהכנסת הראשונה, שדנה בחוק לעשיית דין לנאצים ולעוזריהם החליטה שאם אחד מהם ייתפס בשטח ישראל [הוא] יבוא לדין'. היו חברי כנסת שסברו אז שמדובר בעניין תיאורטי, והנה

בא עתה אחד מהם לארץ; בא אלינו, לשטח רבונותינו, שר האוצר של היטלר, איש שסיפק לו אמצעים לפשעיו, איש שאסף ברייכסבנק זהב משיניהם של רבבות אנשים, כדי שישמשו כלי לרצח. [...] הרי ידעו שהוא יבוא הנה, יש עניין סידורים, וידעו שהוא יצא, אך הרשו לו לצאת מן האווירון, ולא אסרו אותו.

מהי הסיבה המרכזית והעמוקה לקלון ההתנהגות הזאת? בתשובה לשאלתו הרטורית קשר בדר בין הקלון הזה לבין שאלת השילומים. תומכי השילומים טענו שיש 'גרמנים טובים' ויש 'גרמנים רעים', שלא 'תיתכן שנאת עולם נגד הגרמנים, שהם עם "גדול" ושדבר זה 'נחוץ לנו כדי להציל את מדינת ישראל'. העיקרים האלה הביאו להתעלמות מהחובה 'לאסור את הפושע' ולכך ש'נתנו לו לצאת משטח ישראל'. מעריב הדגיש כי לעומת הופעתו הנרגשת של בדר, ראש הממשלה שהשיב לו היה 'יבש ופורמליסטי'.³⁶ הוא הודיע שבכוונתו להתייחס אך ורק לשני היבטים של הפרשה. הראשון הוא 'יחס הציבור במקום [כלומר שדה התעופה] לשאכט', והשני הוא 'יחס השלטון בשדה-תעופה'. עיקר דבריו הוקדש לפולמוס עם הגורמים השונים הקשורים לפרשה. בן-גוריון גינה נמרצות את 'שיחת עיתונאים יהודיים עם שאכט' ואת ה'הצטלמות עם אחד הרוצחים של ששה מיליונים יהודים'. בלי לציין באורח מפורש, הוא התייחס ללויטה ולמעריב – עיתון שהיה לו עימות חמור עמו בשל התנגדותו לשילומים מגרמניה. 'התביישתי כשקראתי על שיחת עיתונאים יהודיים עם שאכט ועל הצטלמות עם אחד הרוצחים של ששה מיליונים [ה]יהודים; התביישתי לראות שיחה

34 דברי ראש הממשלה בנושא שכיתת הימאים חוללו מהומה רבתי שהאפילה על הדיון בעניין שאכט. דברי הכנסת, 28.11.1951, כרך 10, עמ' 495-498. הציטוטים להלן מדברי בן-גוריון הם מכאן.

35 שלום רוזנפלד, 'ספינת הכנסת מיטלטלת בסערות הימים', מעריב, 29.11.1951. ידיעות אחרונות נכתב: 'ד"ר בדר מ"חרות" שואל את השאלות בקול דממה, בנשימה עצורה, וע"י כך מוסיף כבוד לבמת הכנסת'. מ' סביסלצקי, 'בן-גוריון במרכז התקפה משולשת', ידיעות אחרונות, 29.11.1951.

36 רוזנפלד, 'ספינת הכנסת מיטלטלת בסערות הימים', מעריב, 29.11.1951.

מחפירה זו וצלם קלון בעיתון עברי'. בהמשך הוא תקף את בעל המזנון באולם שדה התעופה 'שנתן לשאכט לחתום בספר הביקורים'. כמנהגו, ניצל בן-גוריון את ההזדמנות לתקוף גורם שאינו קשור ישירות לשהיית שאכט. הוא הביע פליאה: 'איך ייתכן יחס כזה מצד יהודים היודעים מי הוא שאכט וגם איך ייתכן שאחד מחברי הכנסת נוסע לבירת הנאצים – וחבריו שותקים'. דבריו כווננו לאנשי מפ"ם, ובמיוחד לחבר הכנסת חנן רובין, שנסע במחצית נובמבר 1951 לכינוס הפדרציה העולמית של האיגודים המקצועיים שנערך בברלין המזרחית.³⁷

בהתייחסו למצב החוקי שאפשר את שהיית שאכט בשדה התעופה, נקט בן-גוריון נימה עניינית ואף אפולוגטית במידת מה. ראש הממשלה הסביר כיצד נערך ה'ביקור' המביך. המצב החוקי הנוכחי הוא 'שהעובר בארץ רק בטרנזיט, איננו זקוק לוויזה וגם מותר לו לרדת לתחנה לזמן זה'. תוך בירור פרטי ה'ביקור' – בירור שנערך במהירות בזק – 'נודע שהסידורים בשדה-התעופה אינם כשורה'. התקלה העיקרית, שתוארה כ'ירושה מימי הבריטים' ואשר יש לתקנה מיד, היא שבאולם הנוסעים בשדה התעופה אין אגף מיוחד ונפרד לנוסעי הטרנזיט. המצב הזה הוא מסוכן מאוד, הדגיש בן-גוריון, ואין שום מניעה 'שייכנסו לארץ בדרך זו מרגלים'. מרגל יכול לבוא בלי וויזה, לרדת לתחנה כאילו לסעוד ליבו ולהתחמק ולהיכנס אל הארץ. עוד יותר קל בשבילו לבוא במגע עם סוכן פנימי מתוך הארץ, לשוחח איתו ולמסור לו או לקבל ממנו ניירות'. 'כך קרה עם שאכט', הסביר ראש הממשלה כשהציג את עמדתו בנוגע לאופן פעולתה של משטרת הגבולות. לגבי התנהגותו של שאכט הסתפק במשפט קצר: 'יש להשתומם על חוצפתו, שהרשה לעצמו את ארץ-ישראל, אך על משטרת הגבולות הרחיב בן-גוריון את הדיבור:

הוא בא לארץ בטרנזיט, הגיע באווירון מטוקיו העושה דרכו לאיטליה,³⁸ כמובן, בלי ידיעה מוקדמת של המשטרה, ירד בתחנה, יחד עם שאר הנוסעים שהיו רשאים לרדת. סמל המשטרה צריך לבדוק הפספורטים של נוסעים אלה. לא הייתה לו כול פקודה והוראה לאסור מישוהו במקרה זה. מבחינה פורמאלית הסמל אינו נאשם. הוא רק לא היה די חריף. לו היה חריף היה מתקשר למטה, ומודיע לו על טיבו של הנוסע, כי על דעת עצמו לא היתה לו סמכות לעשות שום דבר. סמל המשטרה לא עשה זאת. בדיק את הפספורט ונתן לו לחזור לאווירון שהפליג לאיטליה.

37 רובין נסע לברלין המזרחית עם חבר מרכז מפ"ם מרדכי אורן. אחרי הכינוס נסע אורן לפראג ובדרכו חזרה לארץ הוא נעצר. ראו, מרדכי אורן, רשימות אסיר פראג, מרחביה 1958, עמ' 12.

38 בפועל טס ד"ר שאכט מקראצ'י בפקיסטן לקופנהגן, בירת דנמרק. הטעות הזאת מעידה עד כמה שלטונות המדינה לא ידעו את פרטי ה'ביקור'.

המסקנה המרכזית של ראש הממשלה הייתה שיש לערוך שינויים בסדרי שדה התעופה בלוד, 'שהיא תחנה עולמית מרכזית', כדי למנוע מקרה דומה. את הצעת בדר הגדיר בלעג כ'פטריוטית', לעשות מעשה 'כפי שעשו שוורצבארד ופראנקפורטר'.³⁹ בן-גוריון השתמש באופן תדיר בנימוק זה במהלך הוויכוח על השילומים: 'אנחנו כעת במדינת ישראל, וברשותנו לאסור אנשים ולהעמיד אותם למשפט, ואסור שמישהו יעשה דין לעצמו. מי שיעשה [כ]עצת מר בדר יהיה רוצח'. מליאת הכנסת החליטה להסתפק בדברי ראש הממשלה והורידה את הצעת תנועת החרות מעל סדר היום של הכנסת. רוב קטן תמך בהחלטה – 34 חברי כנסת, לעומת 31 חברי כנסת שתמכו בהחלטה נגדית: לקיים דיון במליאה. בעד ההחלטה הצביעו נציגי מפא"י ושר הפנים משה שפירא מהפועל המזרחי. התנגדו לה נציגי האופוזיציה מהימין (הציונים הכלליים וחרות) ומהשמאל (מפ"ם ומק"י), וחבר הכנסת מרדכי נורוק מהמזרחי.⁴⁰ הנמנעים היו כמה מחברי הסיעות הדתיות והמפלגה הפרוגרסיבית שהייתה אז באופוזיציה. ניתן לראות בהצבעה זו 'הקדמה' להצבעה שנערכה כחודש וחצי לאחר מכן בסוגיה הרבה יותר גורלית: ההצבעה על השילומים מגרמניה שהתקיימה ב-9 בינואר 1952.

ד. עמדת הימין: תנועת החרות

שתי מפלגות הימין, הציונים הכלליים ותנועת החרות, התנגדו להסרתה של פרשת שאכט מעל סדר היום של הכנסת. הציונים הכלליים, שהיו אז מפלגה גדולה יותר מחרות,⁴¹ לא היו מעורבים בוויכוח. עיתונם, הבקר, התייחס אליה באופן מינימלי, בדיווח קצר.⁴² העובדה שמשבעת⁴³ הנציגים של תנועת חרות בכנסת העלה דווקא בן-אליעזר את הנושא לא הייתה מקרית. הוא כיהן כממלא מקום יושב ראש חרות במקום מנחם בגין שפרש לחצי שנה, והוא זה שארגן את מאבק תנועתו נגד השילומים

39 שלום שוורצברד הרג ב-25 במאי 1926 בפריס את סמיון פטליורה, מדינאי אוקראיני שבעת שלטונו נערכו פרעות ביהודים. דוד פרנקפורטר הרג ב-4 בפברואר 1936 את וילהלם גוסטלוף (Wilhelm Gustloff), ראש הסניף השווייצרי של המפלגה הנאצית.

40 נורוק, שכל משפחתו נספתה בשואה, היה חבר הקואליציה היחיד שהתנגד לשילומים.

41 בבחירות לכנסת השנייה, שנערכו כמה חודשים לפני 'פרשת שאכט' (30 ביולי 1951), קיבלו הציונים הכלליים 23 מנדטים (20 מנדטים שלהם עצמם ושלושה מנדטים של מפלגות לוויין ערתיות) ואילו חרות ספגה מכה קשה: היא קיבלה רק שמונה מנדטים – ירידה של כמעט מחצית מ-14 המנדטים שהיא קיבלה בבחירות לכנסת הראשונה.

42 'הופעת ד"ר שאכט עוררה סערה בכנסת', הבקר, 27.11.1951.

43 בבחירות לכנסת השנייה שנערכו ב-30 ביולי 1951, קיבלה חרות שמונה מנדטים. אחרי הבחירות נעלם יושב ראש התנועה, בגין, לחצי שנה והגיע לכנסת השנייה לראשונה רק ב-7 בינואר 1952, לדיון על השילומים מגרמניה. בפועל, היו אז לחרות שבעה נציגים בכנסת ולא שמונה.

מגרמניה. הוא, ולא בגין, היה המארגן העיקרי של מאבק זה.⁴⁴ העובדה שרק נציג של חרות העלה את הנושא במליאה, ולא נציגי מפלגות השמאל שהתנגדו לשילומים – מפ"ם ומק"י – שיחקה לידי חרות. היא הצליחה אפוא לנכס את הפרשה לידיה. חרות השכילה להשתמש ב'ביקור' שאכט באופן נמרץ. היא יצרה קשר ברור בינה לבין שאלת השילומים מגרמניה. קשר זה שורטט גם במאמר שכתב יוסף ויניצקי, עורך הביטאון המפלגתי, חרות. שאכט הוצג בו כמפלצת שלקחה חלק אדיר ומכריע בתהליך ההשמדה – כמו היינריך הימלר או אדולף אייכמן. הוא תואר כ'רשע מרושע אשר סיפק את הכסף, יסוד היסודות למכונת המלחמה וההשמדה של היטלר; הכסף שבאמצעותו נשכרו גדודי הרוצחים מחלאת עמי אירופה הונעו רכבות המוות, הופעלו כבשני מיינדק ואוושבינצ'ים'. אי מעצרו לא הייתה טעות מביכה אלא אירוע נורא ואיום, המעיד על הפן המפלצתי של המשטר הנוכחי ואף של החברה כולה:

אתה קורא – לא אין זה חלום בלהות! כיצד ירד אותו פושע מלחמה בשדה התעופה הישראלי בלוד, ניגש למסעדה לרוות את צימאונו ולא הוגשה לו כוס רעל על-ידי אחיהם של אותם ישישים והטף אשר מתו בצמא בקרונות המוות – לא, הרעל לא הוגש והיד לא הורמה. במקום זאת, נתבקש הלה לחתום בידי רוויות הדם בספר האורחים והמכובד של שדה התעופה הישראלי, בו נרשמים שמותיהם של האורחים רמי המעלה, ושותר ממשטרת ישראל לא ניגש לאסרו כפושע מלחמה אלא מבקש ממנו אוטוגרף למזכרת, ועיתונאים עבריים אינם מטלפנים למפקד המשטרה, להוצאת צו מאסר, אלא עטים על "האורח הנכבד" בשאלות בעניין "הפיצויים". ואחרי קבלת הפנים "הידידותית" הזאת אין תמה שפושע הנאצי הזה עולה למטוס ויוצא בריא ושלם ממדינת ישראל, בה נמצאים כשני מיליון – אחיהם, הוריהם וילדיהם של ששת המיליון ונרצחים בגרמניה.

כלומר, היכולת הנפשית להתנהג כפי שהתנהגו עם הפושע הנאצי הזה נבעה מתשוקת מנהיגי המדינה לקבל שילומים מגרמניה. המחבר התייחס להצהרת שר החוץ, משה שרת, 'כי הבעיה עתה היא, מהו הסכום שהגרמנים מוכנים לשלם'.⁴⁵ הדרך מהצהרה זו לפניית עיתונאי מעריב לאותו נאצי קצרה מאוד. הרי 'ודאי לא היה עיתונאי עברי מעלה על דעתו לפנות לגרמני המומחה לכלכלה הגרמנית בשאלה זו'. דבר זה

44 ראו, יחיעם ויץ, 'הדגל החלופי: קשרי ישראל עם גרמניה המערבית בתנועת חרות, 1951-1967', ציון, שנה סז/ד (תשס"ב), עמ' 401-435.

45 הכוונה לדברי שר החוץ במסיבת עיתונאים שנערכה ב-27.10.1951. ראו, יחיעם ויץ, 'הדרך לוואזנר: כיצד התקבלה ההחלטה על פתיחת המו"מ הישיר עם גרמניה, 1951-1952', קובץ יד ושם, חוב' כח (תש"ס), עמ' 249-250.

מוכיח ומחזק את הקביעה ש'כל מגע עם גרמנים אינו יכול בטבע הדברים להצטמצם אך ורק בקבלת הפיצויים ובחוג המצומצם של מנהלי המשא ומתן. כשפורצים את הגדר – פתוחה הדרך לרווחה, בפני תופעות מסוג מחזה הקלון בלוד'. ויניצקי סיים את מאמרו בקביעה שהיום ששאכט 'ביקר' בשדה התעופה הוא יום שחור וקודר, וכי המענה הנדרש הוא 'הצהרת חרם מלא ומוחלט על גרמניה, שתועבר באמצעות חוק מיוחד בכנסת, אשר לפיה יועמדו למשפט העם כל הבאים במגע עם גרמנים כדי משתפי פעולה עם האויב'.⁴⁶

במאמר בעיתון חרות שהתייחס לתמיכת הסיעות הדתיות שהיו החברות בקואליציה,⁴⁷ בהסרת פרשת שאכט מסדר יומה של הכנסת,⁴⁸ ואשר נכתב בסגנון גס,⁴⁹ נטען שנציגי הדת בבית הנבחרים, 'הממשיכים באמירת "קדיש" עד היום הזה לזכר חללי הד"ר הנאצי הקולקטיבי ושמהווים את הנציגים הרוחניים-הסמליים של מיליוני יהודים, אשר הובלו לכבשנים'. אותה טענה הועלתה כעבור שבועות אחדים בדיוני מליאת הכנסת על השילומים. חבר הכנסת בגין פנה לאותן סיעות וניסה למנוע את תמיכתן בהצעת הממשלה לפתוח משא ומתן ישיר עם גרמניה: 'מה לתורת ישראל ולמשא-למתן עם עמלק? הרי תמחקו על ידי הצבעה כזאת פסוק שלם, קדוש ומקודש בתורה "מלחמה לה' בעמלק מדוד ולדור". איך יילחם השם בעמלק, אם אתם, מגיני הדת, תצביעו בעד שלום עם עמלק, בעד קבלת כסף מעמלק?⁵⁰

מאמר מערכת נוסף בחרות עסק בתמיכתם של חברי הכנסת הערביים בהצעה להסיר את פרשת שאכט מסדר יומה של הכנסת,⁵¹ ש'הביאה ל"ניצחונה" הראשון של הממשלה בעניין יהודי-פנימי בהסתמכות על עזרת "בני הברית" הערביים'. הם ורק הם, הודגש במאמר, 'הכריעו בקבעם כי אין צורך לדון בכנסת בפרשם ד"ר שאכט', וכך ממשלה 'כושלת ומכשילה', אינה סולדת מהישענות על משענת הקנה הרצוף של ארבעת הקולות הערביים.⁵² 'כטובע זה, הנאחז בקש, היא נאחזת בכול אמצעי וטכסיס לשם הצלחתה'. הטענה שלערבים אסור להתערב בפרשת שאכט, בנימוק שהיא פרשה יהודית פנימית,

46 יוסף ויניצקי, 'מחזה הקלון בלוד', חרות, 28.11.1951. המחבר היה העורך הראשי של חרות בשנות החמישים.

47 כל הסיעות הדתיות היו חברות בממשלה השלישית, שכינה אז (הפועל המזרחי [8]), אגודת ישראל [3], המזרחי [2] ופועלי אגודת ישראל [2].

48 אוורבוך, 'הד"ר הנאצי והרוצח...', חרות, 2.12.1951.

49 דוגמה לכך הוא המשפט הבא: 'הד"ר הנאצי, הילמאר – הצרוף הזה של דוקטור נאצי נראה מוזר ומרגיז. הוא צורם את האוזן האסטטית וצורב את רגש הכבוד למדע. משל, ל"ד"ר חיה": ד"ר כלב, ד"ר חזיר הבר'.

50 פרוטוקול ישיבת הכנסת, 7.1.1952, דברי הכנסת, כרך 10, עמ' 905.

51 "ניצחונה" של הקואליציה, חרות, 29.11.1951.

52 חמישה חברי כנסת ערבים היו קשורים למפא"י, ולא ארבעה.

הייתה חוליה ברצף טענות דומות, ששיאן בדברי בגין בדיון על השילומים מגרמניה.⁵³ הוא פנה אז לנציגי הסיעות הערביות ואמר: 'זהו עניין שלנו, דמם של אימותינו, אחינו ואחיותינו מעורב בו, תנו לו להכריע בעניין זה[...].'⁵⁴ מכאן מתברר שהוויכוח על פרשת שאכט ועמדות תנועת החרות בו היוו הקדמה ו'חזרה כללית' לדיון על השילומים שנערך כחודש וחצי אחריו. תמונה דומה עולה מעיון בעיתונות הבוקר.

ה. עמדות העיתונים שתמכו בשילומים

שאר העיתונים פרסמו את דבר 'ביקורו' של שאכט למחרת בואו, ב-27 בנובמבר 1951. תגובותיהם ברמה החדשותית וברמה הפרשנית היו שונות ומנוגדות. ניתן להצביע על זיקה ברורה בין תגובות אלה לבין העמדה העקרונית של אותם עיתונים בנוגע לשילומים מגרמניה. לדברים שהתפרסמו בעיתונים אשר תמכו בשילומים היו כמה מאפיינים. ראשית, הם היו קצרים מאוד – עדות למגמה להמעט במשמעות הפרשה, וראייתה כסיפור מקרי ולא חשוב. שנית, הם ניסו להציג את הסיפור באופן מאוזן. שלישית, הם תקפו את העיתונים, ובמיוחד את מעריב, שהפכו את הפרשה לסנסציה. הם הטילו אפוא את האשמה על העיתונות ולא על הממשלה. דוגמה מובהקת לכך הוא הארץ. פורסמה בו ידיעה קצרה על ה'ביקור' בעמוד השני, ולא בעמוד הראשון. הודגש בה שהמטוס ובו שאכט חנה בשדה התעופה בחניית שהייה שגרתית.⁵⁵ מאמר נוסף באותו יום ניסה לראות את הסיפור במידותיו הנכונות.⁵⁶ צויין בו כי שאכט לא היה נאצי 'מקורי', שכן בעבר הרחוק היה חבר המפלגה הדמוקרטית. עוד ביטוי להתייחסות לקונת לפרשה הופיע ב-Jerusalem Post, שהיה אז תחת השפעת מפא"י. דווח בו על ה'ביקור' בידעה קצרה ששובצה בעמוד פנימי, בניגוד לעיתונים אחרים שדיווחו על כך בעמוד הראשון.⁵⁷ גם דבר התייחס לפרשה בקצרה. במישור הפובליציסטי תקף העיתון את מעריב, ותהה: 'כיצד לא נכלם עורך "מעריב" לפרסם את השיחה עם פושע-מלחמה שאכט, ולא עוד להדפיס גם התמונה בה מופיע הרוצח יחד עם העיתונאי?' הרי מעריב

53 ראו יחיעם ויץ, הצעד הראשון לכס השלטון: תנועת החרות, 1949–1955 [טרם פורסם].

54 פרוטוקול ישיבת הכנסת, 7.1.1952, דברי הכנסת, כרך 10, עמ' 905.

55 'שאכט, יועץ היטלר, שהה בישראל', הארץ, 27.11.1951.

56 'חוסר רגש כבוד: ראיתי שמעתי', שם.

57 'Schacht Stops at Lydda', Jerusalem Post, 27.11.1951

לוחם כארי נגד המשא ומתן עם גרמניה בדבר קבלת השילומים.⁵⁸ התשובה האירונית לכך הייתה: 'עתה נראה כי אמנם דוגל עיתון זה בסיסמא "איפכא מסתבר"'.⁵⁹ לא רק העיתונות גינתה את מעריב. אף בן-גוריון השתמש בפרשה כדי לנגחו. בדיון במרכז מפא"י על השילומים מגרמניה, הוא טען שהדברים הדמגוגיים ביותר נגד המשא ומתן מתפרסמים 'בעיתון [שעיתונאי שלון] שהצטלם יחד עם שאכט'.⁶⁰ הצופה, ביטאון מפלגות הציונות הדתית, הפועל המזרחי והמזרחי, שהיו חברות בקואליציה הממשלתית, נקט גישה דומה לזו של דבר ובן-גוריון: גינוי העובדה שהעיתונות הפכה את ה'ביקור' לסנסציה. הצופה לא נקב בשמו המפורש של מעריב אך ברור שהוא התייחס אליו בכמה דיווחים ובמאמר פובליציסטי.⁶¹ מעריב הוצג כעיתון שתיאר את 'ביקור' שאכט כביקור של 'אורח נכבד מאומות-העולם', בשעה שהוא צועק 'כנגד בקולי קולות משא-ומתן ישיר עם הגרמנים לקבלת השילומים'. היבט זה הובא גם בהמודיע, ביטאונה של אגודת ישראל, שהייתה אז חברה בקואליציה הממשלתית.⁶² שורטטו בו שני קווים המאפיינים את מעריב. הקו הראשון היה השקיקה שאפיינה את יחסו לפרשה: 'מעניין היה לראות איך סובבים עיתונאים ישראלים את ד"ר שאכט, מחכים ככיליון עיניים למוצא פיו, ואת הידיעה מפרסמים בראש עיתוניהם וכי דבר קטן הוא: ד"ר שאכט בישראל! מטמא את אדמת ציון! ובצד זאת הקו השני היה 'התעמולה המסועפת לא לקבל מגרמניה שילומים'.

1. עמדות העיתונים מהשמאל שהתנגדו לשילומים

על המשמר, ביטאון מפ"ם – מפלגה שהתנגדה נחרצות למשא ומתן הישיר על השילומים עם ממשלת בון – פרסם את הידיעה בעמוד הראשון; הדברים שנכתבו בה היו במידה רבה ניטרליים.⁶³ עיקר הסיפור נמסר כדיווח נטול פירושים ובלי הטפות מוסר. עמדת העיתון בוטאה בכמה אופנים, בין היתר בקריקטורה שכותרתה 'שתי קבלות פנים'.⁶⁴ היא לא יצרה קשר בין 'ביקור' שאכט לבין השילומים, אלא בינו לבין שביתת הימאים, נושא שכאמור עמד אז בראש סדר היום הציבורי ובמיוחד העסיק את

58 "מוסר" עיתונאי, דבר, 27.11.1951. על העמדה התקיפה של עיתוני הערב נגד השילומים כתב שגב: "ידיעות אחרונות" ו"מעריב", שני עיתוני הערב העצמאיים, הובילו את הסנטימנט האנטי-גרמני, ובעיקר את ההתנגדות להסכמי השילומים, בלהט שלא נפל מזה של עיתוני המפלגות. שגב, המיליון השביעי, עמ' 188.

59 "מוסר" עיתונאי, דבר, 27.11.1951. שם טורו של עורך מעריב, ד"ר עזריאל קרליבך, היה 'איפכא מסתבר'.

60 פרוטוקול מרכז מפא"י, 13.12.1951, ארכיון מפלגת העבודה.

61 'אגב, קבלת פנים לרוצח', הצופה, 27.11.1951. אין שם מחבר.

62 'ד"ר שאכט בישראל', המודיע, 28.11.1951.

63 'שאכט, עוזרו של היטלר, דרך על אדמת ישראל', על המשמר, 27.11.1951.

64 שם, 30.11.1951.

מפ"ם. היו בה שתי תמונות. בתמונה הראשונה נראה ימאי מובל על ידי שוטרים המצוידים באלות. בתמונה השנייה נראה שאכט, לבוש מעיל שבו צלב קרס, ולידו עומד שוטר המצדיע לכבודו. קריקטורה זו הייתה דומה מאוד לקריאת הביניים של חבר הכנסת יעקב ריפטיץ ממפ"ם בדיון בכנסת על ה'ביקור'.⁶⁵ הקריקטורה ניוונה מן העימות החריף שהתחולל בין מפ"ם לבין מפא"י לנוכח שביתת הימאים. מפ"ם ביקשה להדגיש את ההבדל בין התנהגות המשטרה ב'ביקור' לבין התנהגותה במהומות הקשורות לשביתת הימאים; התנהגות שהייתה קשה ואף ברוטלית, בעיניה.

בהשוואה למה שפורסם בביטאון מפ"ם, הדברים שנכתבו בקול העם, ביטאון מק"י, היו חמורים לאין שיעור. בשעה שעל המשמר התייחס באורח אלגנטי ומרומז ליחס ה'אמיתי' של ראש הממשלה לשאכט, עסקו בכך מאמרי קול העם באורח ברור ובוטה. בדיווח החדשותי ובדיווח הפובליציסטי כאחד הוצגה עמדה חד-משמעית: העובדה שאכט לא נעצר מיד בבית הנתיבות מעידה על הכוונות הזדוניות של ממשלת ישראל. נטען שהיא ידעה על בואו של שאכט, 'משום שכול נוסע נזקק לויזה טרנזיט על מנת לרדת במקום חניית המטוס', ושמרה על בואו בסוד. כן נטען שהשלטונות יכלו להעמיד את שאכט לדין אך נמנעו מלעשות זאת. על התנהגות העיתונאים הישראלים נכתבו דברים לא פחות חמורים: העיתונאים 'נציגי העיתונות הריאקציונית הפרו-אמריקאית [...] עטו על "האוצר הנכבד", התבזו ונכנסו איתו בשיחה על המחיר שגרמניה צריכה לשלם בעד דם 6 מיליון היהודים שנרצחו על-ידי הנאצים'. על דברי שאכט, שהוא לא ביקר ולא יבקר ברפובליקה הגרמנית הדמוקרטית (גרמניה המזרחית) מאחר ש'שם לא יסבלו אותי', נכתב: 'אכן, שם היה נחרץ גורלו של פושע מלחמה זה למוות כגורלם של חבריו לממשלת היטלר'.⁶⁶ למחרת התפרסם בקול העם מאמר מערכת שדן בפרשה. שאכט הוצג כאחראי מרכזי להשמדת היהודים ומדינת ישראל תוארה כמדינה המחפה על פושעים נאצים בגלל האינטרסים המערביים. כן נקבע שאותו 'רב הטבחים [...] שקיבל אות הצטיינות מידי היטלר בעד שירותו המצויין למכונת המלחמה הגרמנית – פושע קניבלי זה, הורשה לדרוך על אדמת מולדתנו ולזהמה בנוכחותו' – צעד המחלל את 'זכרם של מיליון הקורבנות היהודיים', ואת 'כבוד העם היהודי'. שאכט לא נאסר עקב 'המו"מ בין ממשלת ב"ג לבין ממשלת הגרמנית הניאו-נאצית. [...] מי יודע אם ביקורו של שאכט לא שימש כדור ניסיון לבואם לישראל של מרצחי ס"ס ומפקדי הוורמכט השחור, בתור שליחי "הפיקוד המזרח-תיכוני" [של נאט"ו].'⁶⁷

בסיפורו של שאכט, כל העיתונים – אלה שתמכו בשילומים מגרמניה ואלה שהתנגדו להם – מילאו תפקיד של ממש. בשנות החמישים הייתה העיתונות זירה רבת

65 ריפטיץ העיר שד"ר שאכט לא נעצר מאחר שהמשטרה 'עסוקה במלחמה הימאים ולא בשאכט'!

66 קול העם, 27.11.1951.

67 'על הפרק – חילול כבודנו הלאומי', שם, 28.11.1951.

חשיבות בוויכוחים הפוליטיים והאידיאולוגיים. היא הייתה כלי התקשורת המרכזי ופרשת שאכט, שנודעה לה משמעות תעמולתית בעיקרה, זכתה באמצעותה לתהודה רבתי. המערכת הממשלתית מילאה תפקיד מוגבל בפרשה, שכן פעלה רק בעקבות דברי הביקורת בעיתונות, ובמעשיה היא הגיבה בלבד ונמנעה מליטול יוזמה משלה.

ז. תגובת המערכת הממשלתית

בעקבות 'ביקור' שאכט ודברי ראש הממשלה בכנסת נקטו משרדי הממשלה שני צעדים. תחילה נעשה בירור באשר למעמד הנוסעים הגרמנים השוהים ב'טרנזיט' במגמה לנסות לסתום את הפרצה שבעטייה אירע ה'ביקור' – העובדה שאין תחום מוגדר ומובדל בנמל התעופה, המיועד אך ורק לנוסעים בלי ויזה-טרנזיט. הוצע שנוסעים גרמנים המצויים במעבר יישארו במטוס ולא יינתן להם להגיע לאולם הנוסעים. הצעה זו נפלה בגלל סיבה פרוזאית, 'שהאווירונים במעבר נוהגים להצטייד בדלק כאן ובשום פנים אין להשאיר נוסעים באווירון בשעת פעולה זו'.⁶⁸ בהמשך כתב יחזקאל סהר, המפקח הכללי של המשטרה, לשר המשטרה, בכור שלום שטרית, ודחה את ההאשמה שהמשטרה אשמה 'בכישלון שהיה למדינה בעניין שאכט': 'נטפלו אלינו לחינם כי הממשלה מעולם לא נתנה לנו הוראות ברורות מה לעשות בגרמנים העוברים את [כך במקור] שדה התעופה לוד'. המפכ"ל ביקש 'לתת לנו הוראה ברורה, בהתחשב עם העובדה שגם בכנסת וגם בעיתונות תבעו מאיתנו לאסור את שאכט ולהעמידו כפושע מלחמה'.⁶⁹ בעקבות מכתבו של המפכ"ל, העלה שטרית את הנושא בישיבת הממשלה, שנערכה כמה ימים אחרי ההפגנה בירושלים נגד השילומים.⁷⁰ הוא דיווח לשרים על שאלת המשטרה. ראש הממשלה ענה שנקט צעדים לתקן את המעוות. הוא ביקש מעובדי נמל התעופה 'לעשות כדי שלא יהיה מגע בין עוברי האורח ובין שאר הנמצאים בלוד'; דיבר עם שר התחבורה, צבי דוד פנקס, שאמר לו כי יש 'לעשות מחיצה של קרשים'; והציע לחלק את המזנון באולם הנתיבות לשניים: לאורחים ולעוברי האורח. למרות שראש הממשלה טיפל בעניין המחיצה, דבר לא נעשה. 'אני מתפלא שזה לא נעשה עד היום', הודה, 'אבל שר התחבורה ייתן מחר הוראה להקים מחיצה זו, שתפריד בין עוברי האורח והאחרים'. הממשלה החליטה להקצות 'בעתיד מקום מיוחד בשדה-התעופה' לעוברי אורח. הודגש בהחלטה שאין כוונה לעצור עוברי אורח, 'אולם פושעי מלחמה יאסרו' – הוראה שמטרתה הייתה למנוע מצבים מביכים, כפי שאירע במקרה שאכט. ההוראה לא הייתה מעשית ולא הייתה רלבנטית, שכן למשטרה לא הייתה רשימה של

68 מכתב המפקח הכללי, יחזקאל סהר, למפקד חטיבת חופים וגבולות, תל-אביב, 30.1.1952, גנוך המדינה, ל/2240.

69 המטה הארצי, תל-אביב, 5.12.1951, שם, ל/2240.

70 פרוטוקול ישיבת הממשלה, 13.1.1952, שם.

פושעים כאלה, כפי שציין שטרית: 'אני מניח שאין בידי המשטרה הרשימה של פושעי המלחמה'.⁷¹

הנחיית בן-גוריון לבנות מחיצה במזנון⁷² לא בוצעה. נטען שהמחיצה אינה פותרת את הבעיה, ויותר מכך, שהיא עלולה לדחות את מימוש הפתרון המיטבי – 'הקמת המזנון האקסטרטוריאלי לעוד מספר שנים. [...] הקמת המחיצה [היא] לא יותר מאשר יציאה ידי חובה לדרישתו של ראש הממשלה, אבל לא הפתרון המבוקש'.⁷³ בעקבות זאת הציע המפכ"ל, סהר, ללשכת ראש הממשלה לבנות 'מזנון מיוחד לנוסעים במעבר' מאחר שהמחיצה במזנון אינה מונעת מן הנוסעים שבמעבר 'להסתובב במסדרונות אולם שדה התעופה'.⁷⁴ ואולם, למרות מעורבותו הפעילה של ראש הממשלה, דבר לא נעשה בעניין המחיצה והמזנון המיוחד. בקיץ 1952 דיווח סהר ללשכת ראש הממשלה שהוא אישית ביקר בשדה התעופה ו'נתחוויר לי כי עד כי עד היום לא חל שינוי במצב הדברים'. ביחס ל'סדורים הקיימים' קבע שהם 'מהווים פרצה ביטחונית חמורה'.⁷⁵

פרשת שאכט שבה ועלתה לרגע כעבור שנים אחדות, כשהתרגום האנגלי של זיכרונות שאכט התפרסם בלונדון בשנת 1955. איש משרד החוץ שלח את הקטע בזיכרונות שהתייחס לשהייתו הקצרה של שאכט בשדה התעופה ללשכת ראש הממשלה ושאל אם אין בו הוכחה לצדקת דברי ראש הממשלה בכנסת בזמנו.⁷⁶ לשכת ראש הממשלה לא ענתה למכתב. ב-1956 הפרשה הזאת כבר לא עניינה איש, כנראה.

ח. סיכום

משמעותה וחשיבותה של פרשת שאכט היא כפולה. נכון לראותה כהכנה לקרב הגדול על אישור הצעת הממשלה לקיים משא ומתן ישיר עם גרמניה המערבית על השילומים. שררה הקבלה בין עמדות הגורמים שהיו מעורבים בפרשת שאכט – מפלגות פוליטיות ועיתונים יומיים – לבין העמדות שהם נקטו בוויכוח על השילומים. נמצאו גורמים שקשרו בין העניינים הללו וקבעו שאותו מניע מילא בהם תפקיד: הרצון לרצות את ה'פריץ' – בעל הממון הגרמני.

בנוסף, בפולמוס הציבורי שהתפתח עקב ה'ביקור' ניתן ביטוי לדימויי הממד האנושי בשואה, כפי שנצטייר בחברה הישראלית באותם ימים. דימוי הקורבן היה חד ממדי וחף ממורכבות: אדם ש'הלך כצאן לטבח', דימוי שניזון מן 'האופי הגלותי' של

71 מכתב שר המשטרה למפקח הכללי, הקריה, תל-אביב, 21.1.1952, שם, ל 2240/5.

72 מכתב מנהל שדה התעופה לוד למפקח משטרת שדה התעופה לוד, 30.1.1952, שם.

73 מכתב ראש מחלקה, י' שפי, מפקד חטיבת חופים וגבולות למפכ"ל, נמל חיפה, 8.2.1952, שם.

74 מכתב מפכ"ל המשטרה לאפרים עברון, מזכיר ראש הממשלה, 14.2.1952, שם.

75 מכתב מפכ"ל המשטרה לאפרים עברון, מזכיר ראש הממשלה, 28.7.1952, שם.

76 מכתב יחיאל אילסר, סגן מנהל מחלקת מערב אירופה במשרד החוץ, ליצחק נבון, מזכיר ראש הממשלה, ירושלים, 12.1.1956, שם, ח"ץ, 2545/9.

הקורבנות. בהתייחסותם לשואה העדיפו אז הישראלים לדבר על ה'עוסקים בקורבנות ('צאן') או בגיבורים, ולא על בני אדם, כדי לא להכיר בקירבה אליהם.⁷⁷ דימוי הרוצח הקביל במידה רבה לדימוי הקורבן – משניהם נטלו את הממד האנושי ה'רגיל'. הרוצחים נתפסו כ'חיות אדם', כ'מפלצות' או כ'רובוטים נטולי נשמה'. מגמה זו בלטה בדרך שבה תואר שאכט.⁷⁸

דפוס ההתייחסות לשאכט העיד על אי-היכולת לדון במקרה באופן ענייני, תוך השתחררות מראייה סטראוטיפית. הדבר ניכר באופני העיסוק בעובדות הפשוטות הקשורות לחיי שאכט, תוך פסיחה על אלה ה'עלולות לקלקל' ראייה זו. ראשית, לא נאמר שהוא כיהן כנשיא הרייכסבנק רק עד 1939, והושמט שלא כיהן בתפקיד בתקופת המלחמה וההשמדה. שנית, לא צוין שתפקידו הופסק על ידי היטלר עצמו – שהדיוח. שלישי, הועלם ששאכט מעולם לא היה חבר המפלגה הנאצית ושהיה חלק מקבוצת אישים בכירים לא נאצים בצמרת שלטון היטלר, שהודחו מתפקידם בשנים 1937-1939. רביעית, העובדה המביכה מבחינת הישראלים, שהוא נעצר על ידי המשטר הנאצי, כלל לא הוזכרה. בעיתון אחד נאמר שהוא היה 'במגע רופף עם מחתרת הקצינים שזממו להרוג את היטלר',⁷⁹ אך מעצרו בידי הנאצים הושכח. חמישית, ברוב המכריע של הדברים שנכתבו עליו לא צוין שהוא זוכה במשפטי נירנברג.

הסתמכות על הפרטים הביוגרפים הללו, שחלקם זמינים ונפוצים, הייתה הופכת את שאכט מ'חיית טרף נאצית' לדמות מורכבת. ההתעלמות מהם נבעה משתי סיבות עיקריות. העצמת הקו הדמוני בדמותו כאמצעי במאבק הפוליטי נגד הממשלה, וקשייה של החברה הישראלית – נפשית ואינטלקטואלית – להתמודד עם הקווים המורכבים של שואת יהודי אירופה: של היהודים והגרמנים; של הקורבנות ושל הרוצחים. אי היכולת הזו התבטאה באורח טרגי במשפט קסטנר שהתקיים ב-1954-1955, כמה שנים לאחר פרשת שאכט.

לכאורה, אפשר לראות את ה'ביקור' של שאכט כפרשה שולית או כסיפור פיקנטי. אולם אפשר להציגה גם באופן שונה לגמרי: כמאיץ לחשיפת דימויי השואה שהתרוצצו בקרב החברה הישראלית הצעירה וכגילוי של דרכי השימוש באותם דימויים במערכת הפוליטית הישראלית. פרשת שאכט הייתה אולי הביטוי הראשון במדינת ישראל למשמעותם של מרכיבים אלה, שעתידים למלא תפקיד כה מרכזי בעולמנו הרגשי והפוליטי.

77 ברוך הוכמן, 'חזרה', שדמות, אביב תשל"ו, עמ' 33.

78 למשל, כך נכתב בהצופה, עיתון שהיה אז סולידי ומתון: 'אבי הרוצחים', אחד 'מגדולי הפושעים הנאציים ואיש סודו של היטלר ימ"ש', 'הפושע הטמא', 'הרוצח הגרמני'. בידיעות אחרונות נכתב: "'אינטרביו" עם החיה הנאצית' ו'המפלצת הנאצית [ש]יודעת את נפש היהודים'.

79 'פושעי מלחמה, הלוויתן לא נלכד ברשת', העולם הזה, 29.11.1951. גם כתבה זו לא התייחסה לעובדה ששאכט נעצר על ידי המשטר הנאצי ב-1944.

